

УДК 281.9 (477)

О. А. Альошина,

кандидат історичних наук, доцент кафедри релігієзнавства і теології Національного університету «Острозька академія»

СОЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ У СОЦІАЛЬНОМУ ВЧЕННІ ЛЕВА XIII

Стаття присвячена вивченню та теоретичному обґрунтуванню сутності соціальної проблематики у вченні папи Лева XIII. Висвітлено позицію папи та обґрунтування ним тогочасних суспільних питань. Проаналізовано його погляди стосовно сутності людини та її місця в світі, походження державної влади, миру в суспільстві.

Ключові слова: *католицька церква, соціальне вчення, папа Лев XIII, енцикліки, суспільні проблеми.*

СОЦИАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ В СОЦИАЛЬНОМ УЧЕНИИ ЛЬВА XIII

Статья посвящена изучению и теоретическому обоснованию сущности социальной проблематики в учении Лева XIII. Отражена позиция папы и обоснование им тогдашних общественных вопросов. Проанализированы его взгляды относительно сущности человека и ее места в мире, происхождение государственной власти, мира, в обществе.

Ключевые слова: *католическая церковь, социальное учение, папа Лев XIII, энциклики, общественные проблемы.*

SOCIAL QUESTIONS IN SOCIAL STUDIES OF LION XIII

This article is devoted to the study and theoretical grounding of the nature of social problems in the teaching of Pope Leo XIII. The position of the Pope was defined and his study of contemporary social issues. His views were analyzed concerning the human nature and a human place in the world, the origin of the state power, peace in a society.

Keywords: *Catholic Church, social study, Pope Leo XIII, encyclica, public problems.*

Актуальним є дослідження даної теми, адже католицька церква приділяє значну увагу трактуванню соціальних питань, які виника-

ють в суспільстві. Таким чином дуже важливим є дослідження даної теми, оскільки католицька церква як в минулі століття, так і сьогодні у своєму соціальному вченні розглядає ряд суспільних проблем, які завжди турбували людину та впливали на усі сфери її життєдіяльності. На певному етапі розвитку суспільства перелік досліджуваних соціальних питань залишається тим самим, змінювався лише зміст обґрунтування цих проблем католицькою церквою в той чи інший період часу.

Масив історіографії, присвячений питанню соціального вчення католицької церкви, представлений у аналітичних статтях С. Сергійко, Ю. Зубкової, Ф. Овсієнко. Окремі аспекти теми представлені в наукових та історіографічних працях зарубіжних дослідників, зокрема А. Любака, П. де Лоб'є. Проте зазначені дослідники лише частково розглядали це питання в загальному контексті соціального вчення церкви, а не досліджували як окрему проблему.

Соціальні проблеми набувають актуальності, оскільки віддзеркалюють всі ті протиріччя, які існують в суспільстві. Вони є ніби своєрідними відбитками існуючої соціальної дійсності. Погляд на основні проблеми суспільства відображено в соціальному вченні церкви. Соціальне вчення, пристосовуючись до кожного періоду існування людства, лише видозмінювалось і тим самим поглиблювалось [4, с. 59]. За будь-яких суспільно-політичних обставин, католицька церква намагалася підлаштуватися під запити суспільства, і водночас подавала своє бачення вирішення назрілих проблем.

Мета соціального вчення католицизму полягає в його суспільно-політичному, соціально-етичному та соціально-педагогічному аспектах, при цьому аналізується соціальний устрій, при якому людина може вести християнський спосіб життя. Тому, соціальне вчення католицької церкви залишається відкритою системою, яка інтерпретує процеси, що відбуваються в суспільстві. Перший значний внесок у становлення соціального вчення католицької церкви належить папі Леву XIII (Вінченцо Джоакіно Печчі), який був главою церкви впродовж 1878–1903 рр. [12, с. 22].

У другій половині XIX століття суспільство знаходилося під впливом економічних негараздів, що впливало і на його духовний стан. Ця криза вплинула також і на авторитет католицької церкви, наслідком чого стала розчарованість верств суспільства в її могутності.

В першу чергу, це було пов'язано з тим, що цей період став продовженням епохи Нового часу, яка заклала початок розвитку вільнодумства та індивідуалізму. Це був час загально послаблення впливу

католицизму на суспільну думку. Раціоналістичний спосіб мислення спрямовував свідомість людей таким чином, що в оцінці соціальних подій і проблем вони вже не могли звертатися (використовувати) до сталих соціально-моральних принципів, які пропонувала церква, навіть в тих випадках, коли необхідно було апелювати до норм моралі і у вирішенні практичних проблем вони посилалися на заповіді Святого Письма.

Це свідчило, що католицька церква поступово втрачала свій вплив і її вченню не вистачало загальних концепцій, які б презентували і показували реальні практичні методи реалізації визнаних постулатів церкви в житті. Віра лібералів у довільно встановлену гармонію інтересів тепер замінюється вірою в ефективність звернення до морального почуття й до певного морального автоматизму, який доповнюється благочинністю. Відходу від цього автоматизму в напрямку свідомого керівництва соціальним та економічним життям протидіяла віра в свободу як вищу моральну цінність. Така віра супроводжувалася відсутністю точної, в дусі християнських принципів, концепції свободи й позитивного її розуміння. Це була свобода лібералів, а не християнська свобода, і в цьому була причина того, що католицькі ліберали часто опинялися в конфлікті з католицьким вченням і його принципами, навіть не бажаючи цього [4, с. 68–70].

В зазначений період певний вплив почало набирати соціальне вчення і запропонована ним ідеологія атеїзму. За таких умов католицька церква не могла не реагувати на критичну ситуацію в суспільстві. Ієрархи церкви розуміли, що в такій ситуації нейтральна позиція приведе до зниження авторитету церкви серед віруючих. Крім того, католицька церква з моральної точки зору не могла залишатися осторонь від суспільно-політичних проблем тогочасного суспільства.

Католицька церква ніколи не стояла осторонь суспільних питань і це було пов'язано з тим, що дуже тривалий період часу вона повністю контролювала духовне життя суспільства і тому не потребувала чіткої виробленої соціальної вчення. Встановленням буржуазних капіталістичних відносин призвело до руйнування феодальної системи управління, на чолі якої стояла католицька церква. За такої ситуації церква була змушена шукати шляхів виходу із цієї ситуації та адаптуватися до нових соціально-історичних умов розвитку суспільства.

Ці загострення в суспільстві вимагали конкретної і однозначної позиції у вирішенні суспільних питань. Виходом із цієї ситуації була доповідь папи Лев XIII, що стосувалася питань соціальної політики. Цей виступ відіграв значну роль у зміні позиції Ватикану щодо трактування соціальних проблем. Глава церкви розумів усю пробле-

матичність подій. Він усвідомлював, що між католицькою церквою і сучасним світом виникла певна розбіжність, що продовжує збільшуватися, а тому слід цьому протистояти. Саме тому папа за часи свого понтифікату взяв курс на оновлення вчення церкви й пристосування його до вимог сучасного світу.

Для реалізації такої політики було здійснено чіткі дії, які сприяли налагодженню порозуміння між католиками і пропонували чіткі орієнтири для їхньої діяльності. Такими кроками стало видання офіційних документів – енциклік. Енцикліки – це послання Римських пап єпископам, духовенству та віруючим католицької церкви [10, с. 314]. Цей термін вперше був використаний для пояснення обов'язків єпископів у XVI ст., і лише у XIX ст. став доктринальним і обов'язковим документом для усіх віруючих.

В цих документах папою було висвітлено позицію християнської церкви не лише стосовно суспільно-політичного життя, а й подано пояснення в сфері філософії й теології [8, с. 233]. В контексті зазначеного, наприкінці XIX століття папа видає першу енцикліку «Про значення філософії» («*Aeterni Patris*» 1879 р.), в якій розглядається система поглядів Фоми Аквінського і трактується як основний базис, на який повинні орієнтуватися католики в своїх наукових та теологічних дослідженнях. Філософ зазначав, що тільки особистість значима сама по собі; усі соціальні інститути, підпорядковані їй в силу своєї близькості до особистості. Людина знаходиться в центрі суспільства, що повинно їй служити і для добродісного її життя необхідний визначений мінімум добробуту, а матеріальні блага призначені для всіх людей. Папа Лев XIII шукав засобів, як протистояти ідеології Прогресивізму і констатував, що слід розвивати власне соціальне вчення на основі філософії та теології томізму. Нове соціальне вчення потребувало нової філософської основи, і нею, на його думку, мав стати оновлений томізм. Оновлений томізм міг привернути увагу протестантських та православних богословів і філософів, сприяти відновленню ролі зростанню католицьких поглядів [13]. Таким чином, це вплинуло на те, що вчення філософа офіційно починає визнаватися основою католицького світогляду. Неотомізм стає фундаментом соціальної доктрини католицької церкви впродовж наступних століть.

Свою позицію щодо суспільних проблем папа висвітлив в ряді енциклік і їх розгляд та аналіз дає можливість зрозуміти контекст тих основних проблем, що виникли в суспільстві в зазначений період. В енцикліці «*Diuturnum illud*» («Про походження світської влади» 1881 р.) висвітлено питання походження державної влади. В праці папа кри-

тикує теорію суспільного договору, а також погляди реформаторів, відкидає ідеї комунізму і соціалізму і притримується позиції походження будь-якої влади тільки від Бога.

Своєрідним продовженням зазначеного питання стала енцикліка «*Immortale Dei*» («Про устрій християнської держави» 1885 р.), в якій було розкрито християнський характер побудови держави. В ній зазначено, що людина за своєю природою є суспільною істотою і, оскільки влада встановлюється Богом, саме тому людина є представником Творця і повинна керуватися Божою волею. З цього випливає, що закони, які суперечать волі Божій, повинні розглядатися як беззаконня й суспільна людина може їх не притримуватися. Визнаючи авторитет Бога, державна влада повинна не лише визнавати релігію, а й підтримувати її. Тим самим вона демонструватиме визнання католицької церкви. Церква і держава виконують своє призначення відповідно до загального задуму Творця, яким скеровується весь світ.

В енцикліці «*Sapientiae Christianae*» («Про обов'язки людини» 1890 р.) розкрито обов'язки християнина. В документі подано твердження про те, що розвиток наукової техніки створює небезпеку переваги матеріального над духовним, а тому необхідно усіяко віддавати пріоритет моралі в суспільному та матеріальному житті. Єдиним засобом боротьби із соціальним злом та основою міцності соціальних норм понтифік вбачає в християнських принципах та в практичному їх виконанні у повсякденному житті. Лев XIII закликає виховувати і продукувати почуття любові до вітчизни та до церкви як духовної вітчизни, оскільки не існує жодних розбіжностей між цими почуттями [4, с. 110–113].

Найважливіший вплив на розвиток соціального вчення католицизму мала відома енцикліка «*Regum Novarum*» («Про нові речі» 1891 р.). Проте в цих документах ще не було відображено зміст доктрини повною мірою, як це було здійснено папою Пієм XII [11, с. 19]. В своїх енцикліках та інших посланнях папа Лев XIII подав повний виклад головних проблем, що сформували його соціальну доктрину. Зокрема, він звернув увагу на місце людини в суспільстві та реалізацію її природних прав, визначив основні права людини, а саме: право на власність, на справедливу заробітню платню, належні умови праці, право об'єднання в професійні спілки, право на фізичний, духовний та інтелектуальний розвиток, право на освіту, на релігійну свободу [2, с. 63]. Завдяки своїй актуальності й практичній значимості зазначених у ній проблем, а також пошуку шляхів їх вирішення енцикліка набула значного розголосу.

Цей документ стосувався питання становища робітничого класу і вказував на гостроту соціального питання й суспільно-політичної боротьби. Причиною такої ситуації понтифік вбачав в несправедливості соціальної політики державної влади, в якій робітник відчуває себе незахищеним і покинутим. Папа констатував, що робітники опинилися жертвами капіталістичних відносин. Такі негативні прояви цих відносин сприяли надмірній концентрації власності економічної влади в руках не чисельної групи підприємців. Тому він закликав членів суспільства повернути законні права робітників та сприяти їх захисту. Проте в цій ситуації він не підтримав пропозиції соціалістів про відмову від приватної власності і впровадження спільної власності, управління якої має перейти до представників громад та керівників держави [3, с. 63]. Папа наголошував на тому, це буде порушувати права законних володарів, а ліквідація приватної власності принесе більшу шкоду самим робітникам, оскільки метою робітників є також прагнення накопичення власності. Він пояснював, що існування приватної власності слугує для робітників певним стимулом до економічного та заощадливого ведення власного господарства та сприяє забезпеченню матеріальних потреб, які можуть покращити життя для будь-якої пересічної людини [1, с. 93–94]. Лев XIII звертав увагу на те, що ліквідація приватної власності суперечить природному праву. Згідно нього Бог наділив людство певними земними благами, але зробив це з умовою, що люди будуть в змозі самі опікуватися собою та задовольняти свої потреби [8, с. 299]. Підтвердженням цього слугують слова католицького теолога А. де Любака, який зазначав, що людський розум формує тезу про те, що кожний індивід має можливості краще потурбуватися про себе, ніж це може зробити для нього держава. Тому папа констатував, що справедливо буде, якщо результат праці робітника стане його власністю [7, с. 558]. Крім того, приватна власність виступає гарантом свободи людини і створює умови для вільного розвитку особистості та її творчих здібностей.

Папа запропонував власний підхід в трактуванні соціальної та державної політики. Він визначав суб'єктами політики: державу, церкву і професійні об'єднання робітників і вказав на ряд функцій, які вони мають виконувати. Обов'язком держави є турбота про матеріальний та правовий добробут своїх громадян, зокрема й добробут робітників, оскільки саме ця верства суспільства формує багатство і могутність держави. В свою чергу, робітники мають право об'єднуватися у професійні спілки. Це право вкорінене в природі людини, оскільки завдяки своїй соціальній сутності їй простіше досягнути будь-якої мети

у взаємостосунках з іншими людьми. Саме професійні об'єднання допомагають покращити соціальне становище робітників та сприяють налагодженню суспільних міжкласових відносин в державі. Роль церкви полягала в здійсненні виховної, навчальної та функції діяльної любові, яка повинна реалізовуватися в практичній суспільній діяльності. На таких взаємовідносинах можливо сформувати державу, яка повинна бути зацікавлена в тісній співпраці всіх верств суспільства задля досягнення загального блага. Таким чином держава зможе забезпечити добробут громадян [3, с. 64–65].

В цій енцикліці папа наголошував, що організаційний принцип у межах суспільства не повинен вибудовуватися на протистоянні класів, а має розвиватися на справедливих відносинах, в залежності від їх ролі у служінні для всіх. У його трактуванні, держава – тобто кожен уряд, державне керівництво, яке відповідає принципам здорового розуму і божественного вчення – здійснює владу, яка є законною і визнаною, коли вона слугує спільному інтересу чи суспільному благу, сприяючи перспективі як суспільній так і приватній, та дотримується законів розподільної справедливості [5, с. 25–28].

З моменту появи енцикліки «*Regum Novarum*» та наступних документів протягом кількох десятиліть соціальні проблеми розглядалися католицькими теологами переважно в контексті суспільно-політичних реалій. Це було пов'язано з тим, що в 40-50-ті роки ХХ ст. католицька церква відкрито позиціонувала і презентувала себе арбітром капіталістичних суспільних відносин.

Папа Лев XIII на основі вчення Ф. Аквінського про природний закон сформулював соціальне вчення, яке в кінці ХІХ ст. звернуло свою увагу на наступні питання. По-перше, дозволило створити християнське вчення про суспільство загального блага; по-друге, обґрунтувало теорію прав людини, яка згодом була задекларована в документах Другого Ватиканського собору про права людини; по-третє, сформулювало ідею християнського солідаризму, яка стала основою для ідеології християнської демократії.

Отже, трактування соціальних проблем суспільства в енцикліках папи Лева XIII заклало початок усього соціального вчення католицької церкви. Внеском папи Лева XIII до соціального вчення церкви було те, що він вперше спробував виокремити соціальні питання церкви не з вузькоконфесійних, а з загальнолюдських позицій. Основними питаннями, на яких він зосередив увагу були: права та свободи людини, право на працю, питання походження державної влади, право на приватну власність. Суспільні питання, на яких наголошував

папа у своїх енцикліках знайшли відображення в соціальних вченнях наступних понтифіків католицької церкви.

Список використаних джерел:

1. Бальтазар Х. Целое во фрагменте. Некоторые аспекты теологии истории / Х. Бальтазар. – М. : Истина и Жизнь, 2001. – 368 с.
2. Зубкова Ю. Еволюція соціального вчення католицької церкви у 60–70 рр. XX ст. та механізм його реалізації / Ю. Зубкова // Український історичний журнал. – 2002. – №6. – С. 61–76.
3. Энциклики Его святейшества Папы Римского 1891, 1981, 1991 годов. – К., 1993. – 278 с.
4. Компедіум соціального вчення Церкви. – М. : Паоліні, 2006. – 623 с.
5. Лев XIII. *Regum novarum* // Церква і соціальні проблеми. – Львів, 1993. – С. 516–548.
6. Лобье П. Социальная доктрина католической церкви. Опыт воплощения христианского идеала [Електроннийресурс]. – Режим доступу : <http://www.krotov.info/spravki/persons/20person/lobye.html>.
7. Любак А. Католичество. Социальные аспекты догмата / А. Любак. – М. : Истина и Жизнь, 2000. – 684 с.
8. Майка Ю. Социальное учение католической церкви. Опыт исторического анализа / Ю. Майка. – Рим : Святой Крест, 1994. – 480 с.
9. Овсиенко Ф. Эволюция социального учения католицизма / Ф. Овсиенко. – М., 1987.
10. Релігієзнавчий словник / За ред. А. Колодного, Б. Лобовика. – К. : Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
11. Сергійко В. Органічна концепція соціального життя / В. Сергійко // Людина і світ. – 2003. – № 2. – С. 19–24.
12. Соціальна доктрина церкви [Збірник статей]. – Львів : Свічадо, 1998. – 300 с.
13. Шеремета О. Виникнення неотомізму: ідеалістичний проект чи пошук підґрунтя для соціального вчення Церкви? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.religion.in.ua/main/history/2442-papa-lev-xiii-i-renesansakvinata.html>